

Groningen. Van enkele van Dijkema's boeken zijn de intekenaren bekend en Huussen heeft hun sociale samenstelling onderzocht. In 1853 werd Dijkema benoemd tot burgemeester van de kleine Groningse plattelandsgemeente Marum. Enkele maanden na zijn benoeming overleed hij na een kort ziekbed.

Huussen sluit af met een bronnenuitgave van dertig pagina's bestaande uit enkele brieven van Dijkema en een bespreking van een van zijn boeken. Tenslotte is er een bronnenoverzicht, een literatuurlijst en een register. Huussen schrijft met veel uitroeptekens en in een oubollige stijl over 'wij' en 'onze Dijkema'. De biografie is chronologisch opgebouwd en bevat 25 hoofdstukken, waarvan sommige slechts uit enkele pagina's bestaan. Dijkema wordt in kaderteksten uitvoerig geciteerd en de auteur maakt veel niet-relevante opmerkingen, bijvoorbeeld over internet of het Paarse kabinet. Ook het notenapparaat bevat breedsprakige toelichtingen. Een bondige stijl en een betere structuur zou de leesbaarheid van deze publicatie zeker bevorderd hebben. Het belang van Dijkema zou tenslotte duidelijker zijn geworden als de auteur een uitgebreidere vergelijking met andere auteurs had gemaakt bijvoorbeeld rond de thema's reisverhalen, het Ruslandbeeld en de landbouwkunde.

Mark van Deursen

C. Smit, *Omwiller der billijkheid. De strijd over de invoering van de inkomstenbelasting* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2002, De natiestaat. Politiek in Nederland sinds 1815; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2002, 365 blz., ISBN 90 284 1995 0).

'Bij de totstandkoming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 was er niet veel wat de ingezetenen aan deze staat bond behalve een ontzagwekkende staatsschuld.' Aldus de openingzin van het proefschrift van Christianne Smit over de discussies rond de invoering van de inkomstenbelasting, geschreven in het kader van het onderzoeksproject 'De natiestaat'. Het is een vlot geformuleerde, maar ook nogal boude binnenkomer. Zou het echt onzin zijn om te denken dat afkeer van de Fransen, de terugkeer van Oranje en de hoop dat 'de oude tijden weërom keerden' wellicht ook een bindende rol hebben gespeeld? En bindt het bezit van staatsobligaties de bezitter werkelijk meer aan een staat dan bijvoorbeeld dat van grond?

Het is ook de vraag of het een goede keuze is geweest om een boek over inkomstenbelasting onder de titel 'omwiller der billijkheid' in 1813 te beginnen. Natuurlijk kan men best op goede gronden besluiten om eerdere discussies over de inkomstenbelasting in bijvoorbeeld de Bataafs-Franse tijd buiten beeld te houden. Maar was dan 1830 niet een veel voor de hand liggender beginpunt geweest? Juist toen was immers het Nederlandse belastingstelsel aanmerkelijk onbillijker geworden dan ooit voordien. De accijnzen op eerste levensbehoeften waren fors verzwaaard toen de Zuidnederlandse belastingopbrengsten niet langer benut konden worden voor de rentebetaling op de staatsschuld. Met name door de Belgische Afscheiding van 1830 en het daarop gevolgde 'volhardingsbeleid' van Willem I moest sindsdien een steeds extremer percentage van de belastingopbrengst overgeheveld worden naar de zakken van renteniers, die vervolgens noch over het bezit van, noch over het inkomen uit hun obligaties enige belasting hoefden te betalen. Bij de aanvang van het koninkrijk was de staatsschuld door Napoleons tiërcering juist drie keer zo klein als vóór 1810, terwijl bovendien de last ervan in 1815 fors was verlicht door de vereniging met de Zuidelijke Nederlanden.

De openingzin is niet de enige in dit boek, die wel boeiend en bondig oogt, maar bij nadere beschouwing toch minder betrouwbaar blijkt. Ook de slotzin roept vragen op. De uiteindelijk

in 1892/1893 ingevoerde inkomsten- en vermogensbelasting zou hebben bijgedragen tot het besef dat nu 'alle Nederlanders zich als gelijkwaardige burgers van één natie konden beschouwen ... in de veronderstelling rechtvaardig en billijk te zijn aangeslagen.' (292) Maar hoe verhoudt die conclusie zich tot het gegeven dat het tarief van de inkomstenbelasting maximaal 3,2% bedroeg en dat inkomsten- en vermogensbelasting tesamen niet meer dan 10% van de totale rijksbelastingopbrengst opleverden? Het boek wil 'een politieke geschiedenis van het belastingdebat' zijn, 'geen geschiedenis van de belastingen in technische zin.' Maar kan een geschiedenis van het belastingdebat het wel stellen zonder ook aandacht voor 'technische' aspecten? Gebrek aan interesse daarin geeft in elk geval geen vrijbrief om het belastingstelsel in de beginjaren van het nieuwe koninkrijk te karakteriseren als 'een versnipperd geheel', 'de erfenis uit het gewestelijke verleden.' (15) Alsof het hier niet gaat over het na de Bataafse Revolutie geünificeerde belastingstelsel van Gogel dat in 1816 grotendeels werd heringevoerd!

De hoofdstukken 2 tot en met 8 bevatten het chronologische verloop van de politieke discussies vanaf 1840 waar het in deze studie in hoofdzaak om gaat. Elk hoofdstuk bevat voor een beperkt aantal jaren een verslag van wat in de Handelingen van Eerste en Tweede Kamer, in persoonlijke archieven van politici, en in tijdschriften en brochures aan politieke discussies werd aangetroffen die in enige relatie stonden met het streven naar de invoering van een inkomstenbelasting. De auteur heeft er blijkens haar slotwoord op aanmoediging van haar promotor naar gestreefd om 'iets aardigs' van haar boek te maken. Daar wordt af en toe zeker aan voldaan. Ik vond het wat kort door de bocht om Van Halls briljante oplossing voor de financiële crisis van 1844 de kwalificatie 'doortrap' mee te geven. (49) Maar wel wordt mooi voelbaar gemaakt hoe spannend het was of diens monsterlening tegen zeer lage rente, met een heffing als stok achter de deur, wel zou slagen. Ook krijgt de lezer een aardig persoonlijk beeld van sommige negentiende-eeuwse ministers van financiën, van Betz bijvoorbeeld, bekend als auteur van in de jaren 1860 verschenen 'Finantieele beschouwingen', die overigens voor dit boek juist niet geraadpleegd werden. Daarnaast komt minister Van Bosse goed in beeld en ten slotte natuurlijk Pierson, de minister die er uiteindelijk in zou slagen de inkomstenbelasting in 1893 aanvaard te krijgen, hoewel hij er jarenlang zelf geen echte voorstander van was geweest. Uit Piersons levendige dagboek citeert Smit terecht graag en veelvuldig.

Wie wil weten hoe haar oordeel over deze mannen zich verhoudt tot het in de biografische dissertaties van Viersen (1997) en Van Maarseveen (1999) van hen geschetste beeld, is echter genooddaakt om zelf die studies op te slaan. Smit put wel uit deze boeken, maar toont ook meer in het algemeen nooit expliciete interesse in de historiografie van haar onderwerp. In de inleiding wordt volstaan met de vermelding dat er maar weinig studies over het belastingdebat in Nederland verschenen zijn. Over de — toentertijd bekroonde — studie uit 1967 van De Vrankrijker over belastingen in Nederland van 1848 tot 1893 wordt niet meer gezegd dan dat die 'van oudere datum' is. Nergens wordt uit de doeken gedaan of nu De Vrankrijker behalve 'oud' ook 'verouderd' is, of tot welke nieuwere inzichten haar eigen onderzoek heeft geleid.

In ieder geval was ook uit De Vrankrijkers studie al wel duidelijk dat de discussie over de inkomstenbelasting, na de invoering in 1842 in Engeland, in Nederland geen momentum kreeg, omdat afschaffing van een aantal accijnzen op eerste levensbehoeften dankzij de Indische baten ook wel mogelijk bleek zonder invoering daarvan. Ook uit zijn boek bleek al dat na het wegvallen van de Indische baten de verdeeldheid en het gebrek aan partijvorming bij de liberalen, en andere prioriteiten bij de confessionelen de belangrijkste rol speelden bij het mislukken van verdere genomen initiatieven op dit terrein. Ook hij benadrukte al dat er bovendien in feite pas met Pierson een minister aantrad met voldoende kennis om de klus te klaren.

Het is natuurlijk zonder meer een goed streven om te proberen van jarenlange, niet altijd even

boeiende, en vaak in herhaling vervallende, belastingdiscussies toch nog iets te maken. Maar de in de inleiding beleden doelstelling om aan de hand daarvan tevens 'fundamentele veranderingen in de Nederlandse politiek' zichtbaar te maken — wat dus kennelijk door De Vrankrijker nog niet was gedaan? — en 'inzicht te krijgen in de veranderingen in de politieke machtsverhoudingen en de politieke cultuur', lijkt daar wel wat onder te hebben geleden. In de samenvattende paragraafjes aan het slot van elk hoofdstuk komt dat doel in elk geval niet echt overtuigend uit de verf. Het begrip 'politieke cultuur', een van de fundamenten van het 'natiestaat-project', speelt na de inleiding in het geheel geen expliciete rol meer. Zelfs in de conclusie wordt het niet meer genoemd. Is dat te wijten aan onvermogen van de auteur of aan onbruikbaarheid van het begrip voor dit onderwerp?

Dit punt roept tot slot de vraag op of de af en toe nogal kritische toonzetting van deze recensie misschien niet minstens zozeer het vigerende systeem van financiering van historisch onderzoek betreft als dit specifieke boek. Wie vandaag de dag een proefschrift schrijft, is immers meestal niet meer dan de onderaannemer van een projectleider. Wie wil promoveren moet binnen vier jaar maar zien uit te voeren wat door een ander voor hem of haar is bedacht. Hoeveel ruimte kunnen promovendi (en projectleiders) vandaag de dag nog nemen om zonodig af te wijken van een tevoren uitgestippeld pad, als dat pad misschien minder nieuws lijkt op te leveren dan was gehoopt?

Wantje Fritschy

H. Nijkeuter, *Geschiedenis van de Drentse literatuur, 1816-1956* (Drentse historische reeks XI; Assen: Van Gorcum, 2003, 847 blz., €59,-, ISBN 90 232 3912 1).

Dit boek is de handelseditie van het in september 2001 verdedigde proefschrift aan de rijksuniversiteit te Groningen onder de titel *De 'pen gewijd aan Drenthe's dierbren grond.' Literaire bedrijvigheid in de Olde Landschap, 1816-1956*. In ruim 800 pagina's passeren in dit encyclopedische naslagwerk alle producenten van Drentse literatuur de revue. Onder Drentse literatuur verstaat de auteur alle literaire teksten in de Drentse taal, regionale literatuur geschreven door Drenten en werken van niet-Drenten die een duidelijk regionale geest ademen. Ruim honderd auteurs vinden aldus een plaats in dit boek. Het is een werk geweest van lange adem dat zijn oorsprong vindt in het streektaalproject Drentse Taol. Daar is de auteur aan het eind van de jaren tachtig op vrijwillige basis begonnen met het opbouwen van een documentatiecentrum. Nadien heeft hij er met bewonderenswaardige volharding aan doorgewerkt, naast een volledige betrekking als docent in het voortgezet onderwijs. In zijn streven naar volledigheid is de auteur ver gegaan. Niet alleen diende 'iedereen' besproken te worden, zij dienden ook volledig besproken te worden en alles wat er over hen te vinden was diende onder ogen gezien te worden. Uit alle hoeken en gaten zijn gegevens opgediept en alle relevante archieven zijn in extenso doorgeploegd. De archivalistische achtergrond van de auteur klinkt daar sterk in door. Aldus is een complete, betrouwbare gids ontstaan waar ieder die in dit thema geïnteresseerd is Nijkeuter diep dankbaar voor mag zijn. Het boek zal nog decennialang zijn diensten bewijzen.

Nu de inhoud. Is de Drentse literatuurgeschiedenis ook interessant? Wat dat betreft is deze recensent in grote vertwijfeling achtergebleven. Natuurlijk zijn er schrijvers van (boven)regionale betekenis, daarover straks meer, maar na lezing overviel mij een gevoel van diepe treurnis. Het enige thema dat al die Drentse schrijvers uit hun pen lijken te krijgen is dat van